

*Ингварь и Всеволодъ, и вси три
Мьстиславичи, нехоуда гнезда
шестокрылци...*

(Слово про Ігорів полк)

НА КАМ'ЯНІЙ МЕТОПІ

З наруччям сонця перед себе ріка плила лунким бісом, і Волинь переглядалась у ній, як у дзеркалі зі золота. Хвиля, пройнята блакиттю, то жбурляла пісками в рибальські дворища осторонь, то розплескувалась у шепіт течії, що ні стоїть, ні пливе...

Аж край Ріж-Долини збиралася в собі як для довгого віддиху — співала Давнину.

У княжому саду з'явився стрункий юнак із довгими, суворими бровами, стріпнув гусеницю з рукава нового одягу та пішов стежками посеред розквітлих дерев.

Було добре видно біг Лугу, сонячну куряву над ним і вузол шляхів із кам'яним дороговказом, опікуном розпуття. Це було колишне ідолище — його обличчя гляділо із силою понад святогірське, старокурганне горбовиння. Різьбяр-груботес пробирався настільки неграмотно й так пристрасно крізь божеські таємниці творчості, аж з простої речі вчинив несамовиту. Кожний удар його долота змагав до монументу.

Обіч дороговказу стояв кметь-гусяр, він притримував колінами посох і в'язав на ньому свій клунок перед труднощами далеких доріг. Виглядав як Світовид, який вибирається на казковому коні в мандрівку по весняній землі.

Щось він там, певно, говорив із криниць швидкої пам'яті, й говорив не будь-як, бо ватага рибальських хлопчиськ, що залюбки увихаються по зарінках, стояла непорушно серед рум'яного краєвиду...

А з-понад ставів у полях глухо гудів ляск праників, пахла ватра з ялівцю й із глибини садів стелився плач голосильниці, що приказувала біля колива після нічних посвітин, мов у листок співала:

— Помер дідо, помер... Сідаймо й плачмо всі три дні враз! Йде наш дідо та в тернову путь... Через глоговий скаче згар... Сипмо сльози, дощі! Гасім, гасім вогонь!

Княжич походжав із піднесеними бровами, немов вважав чари цього поранку даниною своїй молодості, тілу, повному юнацьких обітниць, сяйву жорстких голубих очей. Його ноги, взуті в м'який та легкий сап'ян, ішли танком під спів шістнадцятилітніх стегон.

Хвилина оце тільки, як княжич вискочив голий із шкур свого лігва і як витер себе з чуба до п'ят рядном, змоченим у росі; те почуття свіжості в нього було близьким до втіхи. Увесь мигаючи силою, він накинув на себе світлий одяг святковий та накрив сміливу голову шапкою з срібним поблиском, гостроверхою, як шолом.

О, насолодо бути, нарешті, самим на весь широкий, глухий сад! Від тижня гості не переводяться: вчений Кирило з Турова з'їхав у Володимир із дияконами, анагностами, співцями навіть, то батько велів ні кроком із дому. Очевидно, як бути Мстиславові без удатної парості Романа? Недарма вірлиним іменням Шестикрила нарекли хлопця бояни.

Почалось із неділі, та ледве пил доріг приліг за турівськими гістьми, приїхали в замок послі з Новгороду, горді, окаті, важко великі, в сукнях до кісток і старосвітських

запинала із розрізом. За ними скриня із свастикою, знаком доброго талану, а всередині дари у поміч уклінному слову.

Щось оце посли трохи задовго радять із князем господарем, — на вранішній зустрічі в хоромах мати зронила про це звісточку невелику... Вінець Новгороду йому, Романові, принесли. Та батько, звичайно, про недорід, про чумаків, що запізнюються з сіллю, та про сукно з Вологди, що погіршало з часу останньої пошесті. Цить, синку, не зрадь!

Все те не торкнуло хлопця так живо, не дало стільки для ока й вуха, що молодецький гомін, з яким учора під вечір звалилися в замок купці з Регенсбургу на возах, навантажених зброєю, з купою чурів, засмалених вітрами, метушливих і багатомовних, як хозари. Треба ж випадку, що на воротах перестріла їх друга ватага, з Франків... Ця везла шовк із Руану та амулети й мережива валенсійських селянок.

Батько був радий: ракузький купець, Етельвульф, привіз йому грамоту від бана Кулина з Боснії, — великий воєвода окреслив детально торговельний договір із Мстихом та повідомив, що до всіх точок прилучилося вільне місто Рагуза.

Хоч би й бровою звела мати на цю суету! А хіба ж духовники, посли, купці й хмара челяді не вимагали від неї чогось окремого для себе? І чи з тим, що вона запорядить, не була пов'язана добра слава Волині?

Направду дивно, що коли смеркло, двадцять чужинських купців обсіли яворові столи під почорнілими сволами на відшибі пекарні, дарма, що тевтони на Франків позирали як котюги, — у зарві ж вони споконвіку! Знову чужинські чури в грубих безрукавниках поверх опинок до

колін і дрібних кісках по плечу, під беретами з чайчиним пером, вечеряли навпроти неба в блиску смолоскипів, підбитих червоно на сірій цині чаш.

А в саду, ген, у клітці, заслоненій плахтою, що її гойдав північний вітер, оббивала боками засуви і стогнала, як людина, золота bestія... Це посли привезли йому, княжичеві, молодого леопарда з Дербента, кажуть, засвоєного...

На Велеса! Хлопець поклявся б, що видить очі звірюки, як круглі вогні, обведени різкою чорною тінню. Вони сперлися тепер над першою гілкою яблуні біля нового вулика, що його старий Михей розкрасив оноді, мов небесну баню. Та чи це не жевріє покладений у сонці пласт восковиння, де притаїлися медові сльози?

І княжич поклав схрещені руки назад, став іще стрункіший від радощів небуденного спомину.

Отож усе, що живе в городищі, у Володимирі, висипалося проміж світоходів! Розпитували, хто там із словом прохопився, що діялося в чужих землях рік, пів року, місяць тому, коли то купці верстали туринзькі чи карконосські ліси, везли дорогий набір поромами чи брили мільководдя Луари, Рейну, Влтави й Вісли.

І він сам, Роман, захотів знати, чи це правда, що в штирських печерах кочують безоки залізні дракони?

Ні, ніхто не видів дракона в вічі, але німецького цісаря убила власна хата, що її вивернув вітер у зимову сніговію.

І княжич згадував із лукавим дрижанням уст, як батько розглядав те, що найвартісніше з цілого набору й призначене на показ йому, владиці; він спроквола хвалив людську працю, бо купував обмаль.

Відколи оце поставлено церков на горі, у князя живеться, як у тивуна: для своїх щодень молочна каша, чи хліб і сир на хріновому листі. Та прийди чужинець, про-

їздом, — тут і дичина з корінням, і найкращий дріб, риба вибирана, а меди сичені на винограді.

Було б воно інакше, хіба осудливий язик зав'яжеш? А так про Мстихів достатній рід іде світом слава, дорожча за золото.

Тут княжич постояв у задумі — притакував мудрій батьковій щедроті, опісля ж снував думку далі:

«...А коли небо потемніло від ситості й туга схилилася над в'яленою кожного серця, франкський крамар Арно забаг пісні так сильно, як у спеку роси. Не звуків замарни, ні! Замарна, добре настроєна, — це рідкісний випадок, і тільки з віддалі звук її, мов гладь, пливкий. І не сопілки двогорлиці хотів Арно, ватажок. Геройського слова жадав, де б золотим теремом походжала пісня, безсмертна краса».

І глянь, де не взявся гусяр, той самий силач, криво-ніс, як із міді, довгий волос за вуха й верх рамен у грубо зчепленій свиті. На голові ріжката платина, з кутами над чолом, гейби знаком гусяра, що йде вперто перед себе і щодня здобуває світ епосом, на єдиній струні інструменту.

На радощах винесли йому ослінець під горішину на обійстю, дзбан кучерявого пива ставили перед співцем і плескали в руки з нетерплячки, поки не стихло останнє чиєсь там слово.

Співак сів низько та спер об плече й коліна гусялю, довгу, з одного кусня дерева, подібну до велетенського черпака, де над вижолобиною напнуто тонку шкіру з голосниковими проколами. Тут і сидельце, опора пасмузі кінського волоса — струні. Гудало з натягненим на лукові теж волосяним повісом він потер пильно живицею, на-капаною на плечі гуслі.

Під єдині три звуки, що їх міг добути з-під гудала, він співав звичайно, однозвучно з гуслею. Але на цей раз хотів блиснути, вдарив високо, тільки згодом опустив тон нижче. Тепер у тужних, як вітер, переливах, із рисою обрядового наспіву, в сміливих мелодійних лініях, обчислених на велику віддаль, він підняв справжню гру.

Найпалкіші барви уяви й найбільше захоплені тони свого серця він передав постаті юнака Святослава в сьвайі його лицарської гордині.

*Ой водить князь коня перед боєм
— Коня водить по полі широкім
— Укрив його зелен-таламаном.*

Дедалі мелодії стали мінитися сонцем і хмарами, нехай що в скупім обсягу тонів. Коли ж прийшла черга на останні акорди, співак похилив свій добре вишколений голос одну секунду нижче тону гуслі й держав її так довго, аж заморозь зачепила серця від насолоди.

— Бійтеся того, хто вміє вмерти без болю!..

Це був тріумф краси, втіленої у старе музичне слово.

Тут княжич затріпав весело віями від дитячого задоволення: пригадав, як мати, молода ще, темнолиця, в переміточнім завої над енергійними бровами, хитренько розпитувала в Арна, які по королівських дворах дівчата ростуть, чи є між ними сильні, веселої вдачі та добрі господині? А тоді про Ейкунду з Нормандії слухала довго й радо, очі вниз, підборіддя з вагою на короткій, упертій долоні...

— Так? Сама худібку із світлом увечері обходить? Сушить більще над потоком і співає враз із нормандськими жайворонками? А тоді з батьком жене на лови за ланею, у панцері й із копієм? Зимою ж перша за всіх перебігає

озера на совгах із кінських ребер, між двома киями, що на них лопотять барвисті вітрила?

Ех, і вдатна ж оце дитина, Ейкунда!

Думав про матір і про дівча далеке, та перед його уявою, уявою войовника, сама згадка про зброю простелила зваби походів, і, здавалося, юнак став сумний. У безвісті кудись дивилось лице, до непізнання інше, — ні, зовсім чуже...

Аж голос рога від сторони піль утямив його одразу. Він забув із місця, про що міркував саме, вдарив об поли руками, скочив на степеніцю муру і, спертий на пальцях, озвався тонким окликом:

— О-ге! Гельг!

Ось і вони: Гельг, учитель рукопашного бою, і Чтибор, насмішник, із яким хлопцеві завжди не по дорозі, та — улюбленець він батька, що вдієш! Мало не тиждень, як повіялися на тетереви, за цей час могли махнути в Канів, стривожити половців, і назад! Он, виринули проміж берези край гаю, за ними сурмить у ріг чура, простоволосий, із червоним норвезьким соколом. І княжич, дарма що далина, гомонів, як недоліток, рад із нагоди гукати:

— Бувай, бувай!

А їздці просто нього, на віддаль лету стріли. Видно зачухані згортки жупанів і сагайдаки з кинутими, як попало, рештою стріл. Побували гідно на вечірніх підслухах у ловищі, між ярів, перерослих омелиною та малинами!

Хлопець аж зблід: попри черево Гельгового коня гойдався жмут глухарів, як рубін і гранати. Яскраві оксамитні півкола над пташиними очима, здавалося, були виведені з вогню й ніби кричали в сонце про свою несамовиту вроду. На верхніх крилах грали сапфіри, знову ж

смарагд спідніх пер розтоплявся у червінь від раннього мерехтіння. Тоді немов жива кров текла повз Гельгів меч і взуття.

О, як милував хлопець очима ловецьку здобич, жалібну красу! О, як нудьгував із заздрості, аж вітер крутив ним у душі! Білі цятки на чорному тлі віял пригадали йому недавнє голосіння, жіночі похоронні уставки. Коли ж їздці наблизилися на віддаль голосу й зупинились, він загукав навперейми немов байдуже та звисока:

— Миром, Гельгу! Спиш? Як муріг для щуки, так ліс для вікінга. Але жди! Небаром захоплю Дністер, збудую ліс кораблів, ліпших від Канутових, а тоді ти, Гельг, вестимеш їх для мене Чорним морем!

Той підніс велике, гранчасте, як щит, обличчя, очі ясні й мудрі, глипнув на хлопця прижмурившись і позіхнув, щоб не засміятися вголос.

— І чудак же наш сокіл, дивіть! — крикнув навмання.

А птах справді поводився дивно: він налаштувався немов до удару, кожна пишка відстала в ярім забутті, кожна пір'їнка дрижала гейби клоччя на веретені. Якою силою нежданою напружилися оці бойові груди! М'язи були напричуд, кігті мов із халцедону. Крила закарлючилися ніби сокири, смугасті летівки розсунули пруту з заліза. Язик черкотів щось із шепотом, чичитав, черкотів...

А княжичеві сап'янці прикипіли на хвилину до землі й підірвалися зараз же від враження. Щось шугнуло проміж дерева пологим цятковинням, заруділо долі — і щезло, як дим.

Княжич здвигнув плечима, подумав — і заспокоївся.

У цю ж мить сокіл, готовий до лету, стрибнув із дзвоном срібних оков, почеплених довкола пернатої ноги. Він розносив у шкamatтя рукавицю чури, свого носія,

очманілий, кривавоокий... їздці пустили його з прокльоном, самі ж почвалали навколо, в городище. Мали досита ловів!

З завивним фуркотом крил птах ударив у сад і злетів на плече хлопця, як це чинив не раз. А княжич підняв зачаровано руки й гладив хижака по срібних прикрасах край насуненої на його очі запони... Чув ще під долонею, як він дується проміж лють, ніби божок ловецьких насолод, а тоді...

Тоді під громовий блиск розуміння він зірвав накриття з пташиної голови, доглянув ще жахливу гнучкість чогось молодого, цяткатого, пишного й проковтнув думку: леопард! Десь там крикнула каня, що п'є воду тільки з неба, день закурився, збуранів... З отрутним позіханням, мов із нудьги без меж, щось звалилося підліткові на груди, аж повернув рам'я лицем до зорі, під ранній вітер із поля.

Він зачув іще, мов дуже здалеку, шум соколиних крил над шапкою-шоломом, і світ став крутитися нахабно по лінії дикого двобою.

Це леопард перевалюювався з боку на бік у княжичевих обіймах.

Отож почерклися, як у грізному сні, отож зчепили м'язи гейби у різьбі з граніту!

Таке сниться хіба фризам і метопам, де борються з ловцем кам'яні створи, голова в короні, жилавий хвіст закінчений трикутним листочком. І мріють про таке старі церковні одвірки, хлопські прадавні ярма, писанки, по горах барвінкових...

А юнак знав, чого й як хотів, нехай що неозброєний його п'ястук, засунений у рукав, потрапляв замість у горло, в ікла, простерті назустріч гейби білі ножі. Він

вріс у землю залізними п'ятами, добував наяву незнані сили. Піт злітав великими краплями повздовж побілілого обличчя й уст із русим налетом, тоді як у квітті співуче, трохи дрімливо шварготів кос, — голос втинаний, чистий...

У якійсь порі борець доглянув краєм зору гребінь на хребті леопарда, так, гребінь, як на ініціалах книг із Атосе, де зображено райську ріку. Це шерсть з'їжилась у ярому гніві високою стрижкою, на зразок забутих форм, що для них, крім блудної луни, немає місця на світі.

Була хвилина, коли хлопець дужався вже тільки за віддих, і вона була найстрашніша. Чув тоді в памороці дивний стукіт під гомін свого на смерть розгойданого серця. Щось діялося в його обороні, але що — не знав. А сокіл бив дзьобом гейби на залізному току, вибирав очі в леопарда заживо, кружляв над багром щелепи, роздертої широко.

І тоді шия звірюки блиснула нарешті жовтим опругом на плечі хлопця, то він з одчайдушним свистом губ забив її, згріб обіруч, і так стояли обидва, похилені набік, як перед падінням.

Тривало довго, поки кадовб леопарда витягнувся, пащека упала, очі вкрила муть...

А витязь відслонився, мов від похмілля, під стрічне дерево й опер на ньому плече, що здригалося глибоким ритмом під світлим одягом, святковим...

Над молодим чолом схилилася слава, та сама, що її дзвонять на арфах під високими вежами і свищать у сопілки край потоків.

Він чув, що заслужив у цю мить на те, щоб почути іржання, покотисте, як спів, і побачити перед собою бахмата із сліпучим відблиском шовкової шкіри, з рубіновим

світлом на краях листових вушок, — гіппогрифа, що знає дорогу в світ геросів та безсмертних жінок.

Гра була скінчена. Засвідчував це мертвий леопардів лоб із миловидною площиною поміж вуха, далеко простерті лапи, як точені в бурштині, зуби, що шклилися до сонця ніби півкруг опалу...

І сокіл, що на яблуневій гілці чистив дзьобом закрявлений пера та, захоплений собою, кричав.

— Який красень! — задихано визнав переможець. Він торкнув леопарда ногою, тоді ж звів брови в одну.

— Леле!.. Світ, всіми красками писаний, що в косицях, що в росах... Весна, а він... Не топтатиме уже по розіграх запавної мурави, ні не кричатиме по горах, коли скелі сиплять каміння серед гульби рисів та змії. І не ждатиме вже його, молодого, винозора лісова Ейкунда... ніколи...

Та за цим словом він поглянув, чи хто не чує, очуняв одразу:

— Для діл я чи для голосіння? — засміявся високо й щасливо. — Хіба за плачі купив мій батько дорогу по суду до нового собору, іконопис, як небо, мармур, книги, емаль і філігрань? Он як сіяє вона, нагірня церков, золота спряжка на шатах Волині! А я чи не дав жмені солідів за меч із дамаської криці, якого в додатку сьогодні не було при мені?

Сказав це і йшов швидко, як завжди, в ранок, у сонце. А між деревами біг Гельг, станув, помовчав із глибин, тоді ж проніс обважнілим, аж хриплим голосом:

— На Хорса й Одина! Їздитиму на твоїх кораблях!

ЗМІСТ

На кам'яній метопі	3
З вітром за гори.	14
Легенда церковного вікна.	34
Куна — Праву	53
На Ужок проб'ю гори...	68
Вітрила плещуть...	83
Велика Глуша	95
«Б'якы коркодыль»...	110
Сонце в Галичі	120
Лисиці брешуть....	131
Завихост	145